

Ratko R. Božović
Filozofski fakultet
Nikšić

SIMBOLIČKA KULTURA I FIZIČKA KULTURA

PHYSICAL CULTURE AND SYMBOLICAL CULTURE

ABSTRACT First, the paper attempts to distinguish very clearly the meaning of the *physical culture* from the meaning of the sport, where the sport is usually regarded as an element of the physical culture. Also, the aim is to show in what extent the top professional mass sport today becomes alienative from the important features of the game, and in that way from the main features of physical culture, from the physical culture regarded as an integral totality and, beside the sport, from its other elements as well.

However, beside the important difference between spiritual (symbolic) culture and physical culture, there are certain forms of the symbolic expressions of physical culture, even with some elements that designate the peculiarity of the symbolic culture itself, like various national games. Thus, the physical culture in certain way becomes a specific form of subcultural phenomena.

Key words: physical culture, symbolic culture, sport, game, physical recreation, physical education.

APSTRAKT U radu se prvo nastoji što preciznije razgraničiti značenje *fizičke kulture* od značenja sporta, gdje se sport, u stvari, smatra samo jednim od elemenata fizičke kulture. Takođe se nastoji pokazati koliko danas vrhunski profesionalni masovni sport postaje otuđen od bitnih svojstava igre, te time i od osnovnih svojstava fizičke kulture, kako od nje kao integralne cjeline tako i od njenih, pored sporta, drugih elemenata.

Pored toga što postoji bitna razlika između duhovne (simboličke) kulture i fizičke kulture, ipak opet postoje i određeni oblici simboličkog izražavanja fizičke kulture i to u nekim elementima koji, čak, obilježavaju posebnost same simboličke kulture, kao što su npr. raznovrsne nacionalne igre. A i fizička kultura, na određeni način, postaje nekim oblikom specifične potkulture ili subkulture pojave.

Ključne riječi: fizička kultura, simbolička kultura, sport, igra, fizička rekreacija, fizičko vaspitanje.

Značenje fizičke kulture

Pojam „fizička kultura“ širi je od pojma „sport“ jer, u stvari, fizička kultura uključuje sport kao jedan od njenih sastavnih elemenata (djelova), iako se ponekad ovi pojmovi izjednačavaju i uzimaju kao sinonimi, tj. kao da se odnose na istu oblast specifičnog načina ispoljavanja ljudi. Fizičkom kulturom, bolje rečeno jednim njenim dijelom, bavi se manje-više svaki živi čovjek, mlađi i stariji, neobrazovaniji i obrazovaniji, ljudi različitih društvenih statusa, dok se sportom izuzetno bave određeni ljudi, pretežno na mlađem životnom uzrastu.

Drugo je pitanje koliko se na društveno-institucionalnoj ravni i odgovarajućem kulturnom kontekstu praktikuje fizička kultura, sport ili masovni sport, odnosno kako se uspostavljaju kriterijumi vrijednosti prema tjelesnom vaspitanju i obrazovanju, zdravlju i fizičkom izgledu, spontanosti igri, odatle i odnos prema vlastitoj i spoljašnjoj prirodi.

Kada je riječ o fizičkoj kulturi, onda njeno pravo značenje „zahtijeva“ da se vratimo u daleku prošlost i saznamo šta je ona značila u antičkoj Grčkoj, preciznije u antičkoj Atini. Naime, u grčkoj Atini fizička kultura označavala je čovjekov odnos prema vlastitom tijelu, a bez ikakvih spoljašnjih svrha, odnos koji podrazumijeva ne samo tjelesno nego i intelektualno djelovanje, tj. *uspostavljanje harmonije između duha i tijela* – „zdrav duh u zdravom tijelu“. Takav odnos između duha i tijela i posebno čovjekov izvedeni odnos prema vlastitom tijelu, oslobođen je od bilo kojih spoljnjih svrha i zasnovan na dokolici u odnosu na proizvodni rad, tj. sa odsustvom svake nužnosti kada se upotrebljavaju čovjekova fizička svojstva radi održavanja svakodnevnog života (Ž. Puhovski, 1979: 267–269).

U novom vijeku mijenjaju se osnovni društveni odnosi sa razvijenijom podjelom rada i, pod uticajem idejnih i religijskih faktora, dolazi do razdvajanja „duhovnog“ i „fizičkog“, gdje sa fizičkim (izrabljivačkim) radom dolazi do gubljenja grčkog značenja „fizičke kulture“ da bi njeno mjesto zauzeo sport. Sport podrazumijeva uvođenje strogih pravila, gdje se *takmičenje* javlja kao uslov sportske aktivnosti. Po tome sportska takmičenja zadovoljavaju određenu kulturnu svrhu bitno različitu od fizičke kulture kakva je ona bila u staroj Grčkoj. Time sport podrazumijeva, sa utvrđenim pravilima, razvijanje onih kvaliteta koji su nužni za određeni „uspjeh u životu“ u smislu određenih intelektualnih lukavosti, a koje ne uspostavljaju harmoniju kao u Grčkoj kulturi između duhovnog i tjelesnog u ljudskom biću (Ibid., 269–270).

Na kraju je treća faza nastajanja *masovnog sporta*, ali ne u smislu bavljenja sportom širokih narodnih masa, nego, naprotiv, što se vrhunskim sportom bave izuzetno predisponirani pojedinci i uporni (istrenirani) djelatnici, koji okupljaju mase da uživaju u njihovom takmičenju i iz njega postizanju rezultata. To je vrijeme kada sami sportisti nijesu istinski subjekti takvog sporta i takmičenja, nego su to mnogo više moćne organizacije od ogromnog ekonomskog i političkog uticaja u društvu. One, dakle, nameću takvu poziciju sporta u društvu prvenstveno za svoje svrhe, a da bi se na kraju u sve to automatski uklapali sami sportisti. To uklapanje sportista je tipično interesnog karaktera da bi zadovoljili grandomanske potrebe van sporta, a pogotovu van istinske igre (Ibid., 270–271).

Fizička kultura, kako se ovdje razumijeva i razmatra, odnosi se na opštu praksu u određenom vremenu i u određenoj opštoj kulturi ili određenom društvu (antičko-grčkoj Atini); ne znači da se, čak, i za današnje vrijeme ne može pomišljati na mogućnosti takve prakse fizičke kulture, pa bilo to u obliku njene djelimične ispoljenosti ili čak sporednijeg javljanja u određenim djelovima društvenog života. Dakle, o fizičkoj kulturi je u današnje vrijeme potrebno go-

voriti baš zato, kako kaže Kristofer Laš, što je: „Komercijalizacija igru pretvorila u posao, zadovoljstvo atletičarevo potčinila gledaočevom, a samog gledaoca svela na vegetirajuću pasivnost – samu suprotnost zdravlju i krepkosti, konačnim ciljevima sporta“ (C. Lasch, 1986: 116). Dakle, zbog takve prakse javlja se društvena i, istovremeno, lična potreba za upražnjavanjem fizičke kulture uopšte, posebno njene važne oblasti – fizičke rekreacije. A ruska autorka Oksana Filinkova, govoreći o fizičkoj kulturi, kao da izjednačava oblast fizičke kulture sa njenim jednim dijelom – fizičkim vaspitanjem u školama. I još nešto dodajmo tome – ona kao da je još pod uticajem „izgradnje“ sovjetsko-ideološkog modela ličnosti, svestrano razvijene ličnosti, gdje je na djelu ipak nešto a ne potpuno transformisani model ličnosti – „njena potpuna fizička, intelektualna i duhovno-moralna transformacija“ (Oksana Filinkova, 2008: 211). Filinkova upozorava na pretjeranost obrnutog reda od one sadržane u mišljenjima mnogih drugih kritičkih teoretičara savremenog doba. Naime, ona ističe da treba više poraditi na poboljšanju *disharmonije u razvoju ličnosti* u nastavnom procesu, tako što se neće ostati samo na poboljšanju kvaliteta obrazovanja i vaspitanja, te povećanju znanja i razvoju intelekta, nego i te kako to isto obavezno potkrijepiti promišljenim sistemom higijenskih mjera, kao i optimalnim režimom fizičkih aktivnosti, posebno putem odgovarajućeg rasporeda nastavnih časova. „Sistematska i regularna umna opterećenja povećavaju opasnost od opšteg slabljenja organizma. Čovječje tijelo, kojemu je priroda predodredila fizičke aktivnosti, zapada u minimalne uslove za to. U takvim okolnostima fizički razvoj je krajnje otežan“ (Ibid.). U stvari, O. Filinkova nastoji da temeljno mijenja vaspitno-obrazovni proces, gdje će fizičke aktivnosti učenika u nastavnom procesu doći do punog izraza.

Fizičku kulturu treba posmatrati kao širu oblast od sporta, pa i kao višu vrijednosnu kategoriju od njega. Tako npr. B. Polič ističe: „Fizička kultura je oblik kulture koji označava cjelokupnost materijalnih i kulturnih vrijednosti ostvarenih slobodnom motornom aktivnošću u igri, plesu, sportu, gimnastici i turistici koje doprinose zadovoljavanju prirodnih i kulturnih potreba čovjeka“ (B. Polič, 1975: 248). Inače, prema Poliču, fizička kultura nije puka operativna forma djelatnosti, nego više od toga; ona je vrijednosna kategorija prema igri, plesu, sportu itd. (Ibid.). Sovjetski autori L. A. Zelenov i J. A. Lebedev, čak ističu da termin „fizička kultura“, kao djelatnost u cilju postizanja fizičkog savršenstva, treba zamijeniti adekvatnijim terminom kao što je *kultura organizma*. Tu zamjenu zasnivaju na sljedećim prednostima: 1) termin je širi od termina tjelesne, fizičke ili motoričke kulture; 2) on manifestuje cjelinu biopsihičkog života čovjeka; 3) kultura organizma, po svom predmetu i ciljevima, razlikuje se od medicinske kulture, time što medicinska kultura održava i uspostavlja životnu sposobnost ljudskog organizma da bi fizička kultura razvijala, usavršavala sve sisteme ljudskog organizma formirajući kulturu organizma ličnosti u cilju optimalnog funkcionisanja svih sistema ljudskog organizma; i 4) pojmom „kultura organizma“ pravi se bitna razlika od pojma „sport“ zato što sport nije orijentisan na razvoj ljudskog organizma već na postizanje konkurentskog rezul-

tata i to često na račun fizičkog savršenstva, na račun kulture organizma (L. A. Zelenov; J. A. Lebedev, 1985).

U bivšem SSSR-u nastojalo se da se fizičkoj kulturi dâ najviše, najviše iz ideoloških razloga, radi ostvarivanja osnovnih društveno-političkih prednosti; prvo, zbog uključivanja ogromne mase mladih u fizičko vježbanje i takmičenje, posebno putem sportskih aktivnosti (amaterskih, poluprofesionalnih i profesionalnih) kako bi se bolje uklapali u postojeći politički poredak kao „vjernici partije i države“ i, drugo, zbog sportskog prestiža u odnosu na suprotstavljeni klasno-kapitalistički poredak, na čijemu čelu stoje moćne SAD. Zato, nije slučajno to što se pojam „fizička kultura“ nastoji što šire i semantički „društvenije“ odrediti. Tako npr. sovjetski autor G. M. Kukuškin nastoji da pojmom „fizička kultura“ obuhvati veoma širok opseg značenja: stanje zdravlja i razvitak fizičkih sposobnosti stanovništva; razvitak sporta u cilju ostvarivanja sportskih postignuća; društvenu i ličnu higijenu i pravi režim rada kao i način života; iskorišćavanje prirodnih faktora ozdravljenja, te nivo znanja i naučnih dostignuća. Inače, Kukuškin naglašava mijenjanje (razvoj) fizičke kulture sa istorijskim razvojem društva. Ali, upozorava on, da se uspostavlja *differentia specifica* između komunističkog poretka i kapitalizma jer u ovom drugom sistemu, zasnovanom na privatnoj svojini, fizička kultura je klasnog karaktera, te time ne pripada širokim narodnim masama kao u komunizmu (socijalizmu) (G. M. Kukuškin, 1985: 95).

Edelfrid Bugel, istraživač iz nekadašnje Demokratske Republike Njemačke, pored ustaljenog podrazumijevanja o postojanju *radnog mjesta* i *mjesto stanovanja*, kao djelokruga na osnovu kojih i u kojima se zadovoljavaju i razvijaju interesi za zdravi i kulturni način življenja, uključuje i *mjesto za rekreaciju* kao treći i to veoma značajan segment godišnjeg budžeta vremena. U stvari, Bugel je ukupnu svakodnevicu razdijelio na ova tri prostora (dijela) izrazivši ih u procentima (*radno mjesto* – 24,8%, *mjesto stanovanja* – 27,2% i *mjesto za rekreaciju* – 14,7%), da bi se ostatak vremena, koji on ne pominje, valjda odnosio na pasivno korišćenje (odmaranje, spavanje). Ovaj treći dio (od 14,7%) predstavlja široke mogućnosti za fizičku kulturu, kao obliku za tjelesno (ili biološko) zdravlje stanovništva, tj. na osnovu rekreativnog djelovanja (E. Bugel, 1967: 55). Prvo pitanje koje se nameće jeste koji je to optimalni oblik (poželjno – idealni) fizičke kulture, a drugo, koliko koje kategorije stanovništva (po uzrastu, profesiji, obrazovnom nivou, socijalnom statusu) i na koji način koriste društvene, porodične i lične mogućnosti za rekreativnu dimenziju egzistencije. A šta bi, pitamo se, mogla da bude fizička kultura, odnosno na što se ona sve odnosi? Moglo bi se reći da: *Fizička kultura predstavlja oblike ljudskih djelovanja i samodjelovanja u svrhu adekvatnijeg korišćenja ljudske fizičke energije, njegovanja higijene i na kraju formiranja estetike tijela, čime se relaksira i rekreira čovjek kao psihofizičko biće.*

Fizička kultura i sport kao simboli vladajuće kulture

Čovjek kao simboličko biće (*animal symbolicum* ili *homo symbolicum*) jeste biće kulture, duhovno biće. Ali, opet ne znači da je čovjek samo to ili da njegova sposobnost da se simbolički izražava predstavlja jedino određenje čovjekove složene prirode ili određenje ljudskog bića. Naime, čovjek je i te kako *animal rationale* ili *homo sapiens*, a i *homo oeconomicos*, *homo faber*, ali i *homo ludens*, pa i *homo demens* i još ponešto ili šta sve još ne. Čovjek kao simboličko biće ili duhovno biće, ipak ne ispunjava u potpunosti svoju ulogu stvaranja i na pravi način doživljavanja vrijednosti kulture. Johan Huizinga ne naglašava slučajno da se kult rodio u svetoj igri i pjesništvo se rodilo u njoj da bi muzika i ples bili čista igra, čak se mudrost i znanje u posvećenim takmičenjima izražavaju riječima. I ne samo to nego i „regulisanje sukoba oružjem, konvencije plemićkog života, sve je to sagrađeno na oblicima igre“. Huizinga će pregnantno istaći: „Stoga nam je zaključiti, u svojim prvotnim fazama kultura se odvija u igri. Ona ne potječe iz igre, onako kao što se živ plod odvaja od majčine utrobe, već se razvija kao igra“ (J. Huizinga, 1970: 231–232). Koliko god Huizinga možda prenaglašava značenje i značaj igre, tako da cjelokupno ljudsko djelovanje tijesno povezuje sa igrom, ili se, po njemu, uopšte kultura razvija u igri i kao igra – ipak se može tvrditi da je svaka kultura ili kulturna atmosfera slobodnija i spontanija ukoliko u sebi posjeduje više svojstava igre. To se posebno odnosi na oblast simboličke kulture, gdje se ljudsko stvaralačko izražavanje javlja kao stvaralačka igra ili igra stvaralačkih ljudskih snaga.

Ernst Kasirer vidi kulturu kao proizvod duha i njegovog samoostvarivanja, gdje se kroz nju izražava, a time i ostvaruje čovjek; savlađujući stare oblike simbolizacije, čovjek stvara nove oblike. Različite oblike simbolizacije Kasirer vidi kao različite načine funkcionisanja duha, a koji se artikulišu preko jezika (*jezika svakodnevnog iskustva*), *matematičkog i prirodno-naučnog saznanja i mitsko-religioznog uobličavanja*. Bogatstvo simboličkih sadržaja saznanja ili bilo kojeg duhovnog oblika osiromašuje („obogaljuje“) svaki bitni sadržaj. „Jer, nužna sudbina kulture je baš to da sve ono što ona stvara u svom stalno progresivnom procesu uobličavanja i 'obrazovanja' sve više nas udaljava od prvobitnosti života. Što se duh bogatije i energičnije potvrđuje u tom obrazovanju, utoliko ga, dalje, čini se, baš to njegovo djelanje odvlači od prouzroka njegovog vlastitog bivstva“ (E. Kasirer, 1985: 58). U tom smislu i fizička kultura, odnosno sadržaji fizičke kulture, djeluju na čovjeka da se mijenja u pravcu razlikovanja od svojih prvobitnih određenosti. A igra razvija i artikuliše čovjekova duhovna i fizička svojstva i samim time je bitan element kulture uopšte. Igra i zbilja su opozicioni pojmovi, nijesu jednako vrijedni, jer je, kaže Huizinga, igra pozitivna a zbilja negativna, ali to ne znači da se pojmom igre iscrpljuje ne-zbilja. „Pojam igra višega je reda od pojma zbilja. Jer zbilja igru pokušava isključiti, dok igra može u sebi sasvim dobro uključiti zbilju“ (J. Huizinga, 1970: 66). Jezik kao osnovni i središnji oblik simboličkog opštenja i, ujedno, kao duhovni izraz, bitan element (bolje reći konstituens) kulture, nije

uvijek samo konvencionalne forme nego nekada posjeduje oblike „prirodnog“ ili „istorijskog“ jezika, nezavisno od toga da li ga možemo nazvati parazitnim ili „sekundarnim“ slojem jezika. Tako postoje ludički žargoni, gdje se igrom riječi, ali i gestovima, pokretima tijela uspostavlja komunikacija koja se posebno javlja kod *argo* govora, tj. govora marginalnih i potkulturnih grupa, npr. kod narkomana. Oblike ritmičkog govora ili govorenja u ritmu ili ritmička pratnja govora izražena je posebno u javnom govorenju, što predstavlja prepoznatljiv znak pripadnosti ili objave vjernosti. Ukoliko su okolnosti govorenja religioznije kao i više ideološke, onda govorenje prati ritmičnije naglašavanje onog što se izražava, što hoće da uspostavi sugestivnu komunikaciju. „Općenito se“, kaže Ivan Ivas, „tajnovitost zvaničnog žargona više ostvaruje ritmom nego posebnim rječnikom. Ritmom ostvareni ezoterični efekti podsjećaju na magijske obredne formule. Svrha im je da potvrde vezu, a ne da obavijeste i pozovu na dijalog“ (I. Ivas, 1988: 124). I u oblasti umjetničkog izraza i to, čak, kod umjetničke avangarde, gdje se pomoću aktivizma, kao jednog od njenih konstitutivnih elemenata, javlja, pored ostalog, čisti dinamizam i sportski entuzijazam. Naime, pored psihičkog aktivizma, avangardizam uključuje i fizički dinamizam, iz čega slijedi *oduševljenje sportom*, obožavanje mašine, automobila, aviona i dr., javlja se, dakle, svojevrsna „estetika mašine“, uz karakteristični „kult brzine“, kao što je, posebno, kod Marinetijskih vođe italijanskih futurista. Renato Podoli, italijanski teoretičar i stručnjak za avangardu, precizno će upozoriti: „avangardizam je više zainteresovan za pokret nego za stvaralaštvo, za podvige nego za dela“ (R. Podoli, 1975: 68).

U savremenoj tehnološkoj civilizaciji, kada je čovjek sveden na jedno-dimenzionalnu ulogu, kada je otuđen u radu, jer stalno opetovanje istih radnih operacija bez sopstvenog udjela u mijenjanju takvih uslova i njihovog prilagođavanja sebi, nego, naprotiv, stalno prilagođavanje sebe takvim uslovima – javlja se potreba za razvojem fizičke kulture u prostorima neobavezujućeg vremena. Ta potreba posebno zadobija na značenju kada se zna da se taj isti čovjek pasivno odmara i zabavlja uz jednolične sadržaje i forme masovne kulture, koji zapljuskuju njegovu, uslovno rečeno, slobodnu egzistenciju. „U modernoj civilizaciji, duhovnoj sigurnosti prete dve velike opasnosti – nov način življenja, koji je stare simbole prirode otuđio od našeg uma, i nov način rada, koji je ličnu delatnost lišio značenja, učinivši je neprihvatljivom za gladnu uobrazilju“ (S. Langer, 1967: 401). Prema tome, stvaranje potreba kod građanstva, posebno mladih generacija, za oblicima fizičke rekreacije, pogotovu u prirodnom ambijentu, ne predstavlja samo funkcionalno sredstvo – pripremu za produktivniji rad ili kompenzaciono sredstvo od muka tog istog rada, nego i osposobljavanje čovjeka za kreaciju kako u pogledu vitalizacije organizma tako i radi opšte kreacije u svom individualnom i društvenom djelanju. Time fizička kultura poprima donekle dimenzije simboličke kulture, gdje se, ipak, preko nekog oblika stvaralačke igre potpunije ostvaruje čovjek. No, danas u savremenim uslovima moćnih svjetskih sila igra se, naročito sportska igra, prilagođava vladajućim društvenim odnosima i vrijednostima dominantne kulture. To će Haurard L. Nikson

II, pozivajući se na Rajsmana i Denija, precizirati: „Racionalizacija igre može se posmatrati djelimično i kao rezultat kapitalističkog naglašavanja produktivne efikasnosti u američkom društvu. Generalna primjedba ovih zapažanja koja žele da protumače ove pojave, a koja se može izvesti iz Rajsmanove i Denijeve analize, jeste ta da sportska arena voljno prilagođava sebe i svoju kulturu pravilima i normama koje čine dio šire kulture društva. Posebna sportska kultura i proces sportske socijalizacije imaju sličnosti sa kulturnim obrascima i socijalizacijski u širem društvenom kontekstu“ (H. L. Nixon II, 1978: 14). Prema tome, igra uopšte, posebno sportska igra, prilagođava se vladajućem konceptu kulture postojećih društvenih odnosa. U stvari, u savremenim uslovima, igra sve više gubi svoja prava svojstva i time se u igri javlja svojevrsna simulacija igre. Svako vrijeme sa određenim kulturnim kontekstom ima svoju igru i to ne samo s obzirom na direktne učesnike u igri nego s obzirom na one što posmatraju igru i time posredno učestvuju u njoj. No, postoje značajne razlike između različitih posmatrača, gdje jedni uživaju u spontano-stvaralačkoj igri, dok drugi u skandaloznim radnjama u „igri“ i oko nje. Uživanje u skandalima igre dešava se kod raznih kategorija navijača: sve od neobaviještenih pa preko dobro obaviještenih do onih organizovanih, koji inače daju doprinos raznoraznim oblicima otuđivanja od igre.

Kada je riječ o fizičkoj kulturi u odnosu na simboličku kulturu, postavlja se suštinsko pitanje – koliko fizička kultura, ili neki njeni oblici, predstavljaju simboličke sadržaje? Poznato je da razna društva imaju svoje nacionalne igre koje su samo njihovo obilježje, ili ako nijesu samo njihovo, a ono se određenoj igri u odnosu na ostale igre poklanja posebno dužna pažnja. Tako se npr. odigravala borba („igra“) gladijatora u antičko-rimskoj kulturi ili korida u Španiji, kao posebna igra tih kultura, ili da kažemo posebna vrijednost (cijena) fudbala u Engleskoj kao kolijevci fudbala i, ništa manje ako ne još više, prestiž brazilskog fudbala danas u svijetu. Time određene sportske igre i zabave postaju simboli određenih kultura konkretnih društava. Neki sportovi vezani su više za niže društveno-statusne kategorije i obrazovne nivoe, npr. fudbal i boks; dok košarka i tenis za više društvene kategorije sportskih aktivista. „Još uvek postoji izvesna veza između neke sportske grane i određene društvene klase. Najbolji znak u ovom smislu jesu cifre koje se odnose na fudbal. Uspeh u fudbalu kod manuelnih radnika objašnjava se po G. Luschenu činjenicom što su ovi radnici prožeti načelom učestvovanja i usmereni na neki kolektivni uspeh, delo cele ekipe, više nego na njenu individualnu pobjedu“ (H. Thys, 1967: 103). No, čini se, nije samo stvar u preferiranju kolektivnog (zajedničkog) uspjeha u odnosu na individualni, nego, prije svega, što se fudbalom, posebno u posljednje vrijeme, sve manje, u profesionalnom smislu, bave intelektualci i uopšte oni koji potiču iz porodica sa višim društvenim statusom. Ta se tendencija javlja od vremena pojavljivanja stroge profesionalizacije fudbalske igre, tj. kada bavljenje fudbalom postaje izrazito materijalno unosan posao.

Karakteristična je bila politika aparthejda u Južnoafričkoj Republici u pogledu rasne diskriminacije prema crnačkom stanovništvu, kada je u pitanju ba-

vljenje sportom, čak i odnos prema crnačkoj publici, koja ide do isključivanja sa igrališta i stadiona, ili se getoizacijom crnački gledaoci sabijaju na najlošija mjesta u gledalištu. Određeni istraživači socijalne pozicije sporta ističu da „bije-lo društvo“ podržava sport crnaca samo u cilju njihove bolje pripreme za produktivni rad u rudnicima, pa zaključuju da se socijalno-ekonomski odnosi prenose na sport.

Koliko sport i sportisti, sa svojim vrhunskim sportskim rezultatima, postaju simbol nacije pokazuje primjer bejzbol igrača Džordž Džermana Ruta Mlađeg još u prvom dijelu 20. vijeka u SAD. U stvari, pored Ruta, još dvojica društvenih šampiona (pisca i poslovnog propagatora Brus Bartona i biznismena Henri Forda) predstavljali su uzore američkog društva, gdje se svi slivaju u jedan *generalni uzor* a to je *uspjeh*, tj. novu verziju „američkog bukvara uspjeha“, verziju koja je najviše bila u skladu sa nazorima srednje klase 20-ih godina 20. vijeka (V. Sasman, 1987: 206). Uspjesi pojedinaca (ovdje: biznismena, pisca i sportiste) čvrsto su vezani sa pripadnim društvom u kojem oni postaju idoli nacije. Nije slučajno to što sportski uspjesi 1920-ih godina („zlatno doba američkih sportova“) predstavljaju, kako ističe Voren Sasman, dva aspekta ogromne popularnosti: „Mehanizacija života uopšte, kombinovana sa naporom da se racionalizuju svi aspekti ljudske delatnosti, omogućila je srednjoj klasi da uživa u svemu što se moglo izmeriti i izbrojati. (Kako su onda bili prikladni statistički podaci o bacanju preko ramena, koji su sadržali i broj bacanja i rastojanje koja je lopta prešla, Amerikanci su uživali u rezultatima koje su im pružili Rut i ostali igrači.) Sportski rezultati bili su sredstvo za merenje dostignuća uspeha u sportovima, kao što su druge statistike bile važne u drugim oblastima mehanizovanog i racionalizovanog života. Naročito mesto pripadalo je brojevima koji su označavali iznose primanja; oni su merili uspeh“ (Ibid., 233–234).

Fizička kultura kao i njena uža oblast, sportska aktivnost – predstavljaju određene oblike simboličkog opštenja kako ljudi prema njihovom vlastitom tijelu, zdravlju i izgledu tako i opštenja sa drugim ljudima, pa i sa društvom uopšte. Opštenje sa drugim ljudima odnosi se na oblike uvažavanja onih koji upražnjavaju i njeguju fizičku kulturu i onih koji se bave sportom, kao oblikom razonode u smislu publike, posebno ako se fizička aktivnost i uopšte sport odvijaju kao spontana i stvaralačka igra. Tako fizička kultura a u okviru nje sportska igra, postaju svojevrsni jezik, odnosno komunikaciono sredstvo između sporta i društva i njegove kulture, kao i između samih sportista i, na kraju, između sportista i publike. Sport, dakle, postaje prepoznatljiv kao simbolička forma društva u kojem se odvija, kao što je npr. racionalizovani fudbal u Njemačkoj („industrijski fudbal“) saglasan sa disciplinovanom industrijskom produkcijom i ispreciziranom društvenom organizacijom, da bi brazilski fudbal u razigranoj formi ličio karnevalskim raspojasanim igrama, što odgovara mentalitetu brazilskog čovjeka. Prema tome, fizička kultura uopšte i najprofesionalnije organizovani utilitarni sport predstavljaju izraz i simbol vladajućih društvenih odnosa i važećih vrijednosti kulture u kojima se odvijaju. Uostalom, sport i sportska takmičenja, sportska borba, znaju se preobraziti u neposredne političke sukobe, kao neka vr-

sta uvertire u otvorene sukobe u društvu. Isto tako, politički nesporazumi i sukobi mogu se jednostavno uvući u sportska takmičenja (D. Koković, 2000: 167).

Fizička kultura kao oblik potkulture

Fizička kultura, posebno različite sportske aktivnosti, predstavljaju nešto što je specifično u odnosu na opštu kulturu, čime se mogu označiti kao potkulturne pojave. Inače, sportisti imaju, čak moraju imati, određeni režim življenja, u kojem posebno mjesto zauzima trening ali i drugi djelovi egzistencije vezani za sport – od ishrane i odmaranja pa sve do javnog ponašanja, koji ih čine bitno drugačijim od običnih ljudi, odnosno od onih koji se aktivno ne bave sportom. Čak sportisti (pogotovu vrhunski profesionalci) puno odsustvuju iz dvije, za njih (njihov uzrast), osnovne institucije društva (porodice i škole), čime zapostavljaju toplinu porodične atmosfere i prednosti redovnog i kontinuiranog obrazovanja. Činjenica je da u obrazovanju (redovnom školovanju) postoje velike razlike između raznih sportista, tako npr. u boksu i fudbalu niži je obrazovni nivo u odnosu na tenis, košarku, vaterpolo, gdje je viši obrazovni nivo. No, bez obzira na te razlike u pogledu školovanja i uopšte obrazovanja, svako profesionalno bavljenje sportom nužno ograničava redovni obrazovni proces, pa zbog takmičenja (utakmica), treninga, povreda, sportisti nerijetko odsustvuju od redovnog školovanja.

Taj nedostatak redovnog školovanja, kao i nedostajanja topline porodičnog života, pa i sa puno odricanja u djetinjstvu (od dječje igre i druženja), pregnantno će izraziti srbijanski i, istovremeno, vrhunski svjetski igrač – teniser Novak Đoković u jednom razgovoru (intervjuu) za magazin *Index* iz Podgorice. On će iskreno i precizno reći da je to nužna pojava koja prati vrhunski profesionalni sport, a koja u mnogom, kako on za sebe kaže, determinira uspjeh i status „koji sam žrtvujući se postigao“ (N. Đoković, 2008: 58–62). Uspjeh koji sobom nosi pozamašnu zaradu prvo je, u procesu igračkog sazrijevanja, tražio odricanja od porodičnog života, da bi nakon postizanja visokog igračkog ranga (treći reket u svijetu), osigurao finansijsku mogućnost posjete svoje porodice, pa donekle i druženja s njom u svjetski poznatim teniskim centrima. Naime, radi se o tome da i elitni sportovi ili sportovi elite, kao što je tenis, preko profesionalizacije i njoj prateće komercijalizacije doživljavaju politizaciju, bar djelimično, kada je u pitanju sticanje i proširivanje znanja putem redovnog školovanja naspram hiperelitizaciji u pogledu sticanja materijalne koristi, i to sve više što tenis zadobija masovniji karakter. No, ti problemi se ne zadržavaju samo na tome jer sportisti postaju privilegovani u procesu obrazovanja, kada im se često gleda „kroz prste“, čak, tako reći, sve do sticanja često nezasluzenih diploma raznih stepena obrazovanja. Takođe, nije rijetka pojava naknadnog doškolo- vanja nekadašnjih sportista, posebno „sticanjem sportskih diploma“ (trenerskih škola). Sportisti se, dakle, permanentno neadekvatno školuju, odnosno stiču školske diplome sa raznim prazninama u svom obrazovanju (opštem i stručnom). Ali, postoje i izuzeci u tom pogledu, gdje neki vrhunski sportisti, kao npr.

nekadašnji golman veterpolo reprezentacije Jugoslavije, koji je inače proglašen najboljim golmanom vaterpola u svijetu – Muškatirović – stiče i doktorat tehničkih nauka i postaje ugledni profesor Beogradskog univerziteta.

Organizovane grupacije publike, „profesionalni navijači“, oko sportskih klubova, javljajući se obično sa oznakom – „žestokih momaka“, postaju ne samo *sud sportske publike* ili *subpublike*, nego uopšte subkulturne pojave. Ali, te publike opet nijesu nezavisne od institucionalizovanog organizovanja sporta, pogotovu van klupske organizacije, bez obzira na to što te grupe iz publike nerijetko znaju prenagliti i iskočiti iz planiranih navijačkih manifestovanja i prekoračiti sa svojim huliganskim istupima dozvoljene granice ili norme. No, bez obzira i na takva zastranjivanja devijantnih navijača od dogovorenih normi rukovodstva i organizacije sportskih klubova, oni opet tim činom nijesu ni najmanje nepoželjni klubovima, jer nerijetko predstavljaju animatore ukupne sportske publike. A i sami sportisti (igrači) znaju često isprovocirati i mirniju publiku, kako svoju tako i protivničku. U stvari, ipak su glavni akteri sportskih aktivnosti sportisti–igrači, iako i oni postaju izvršioc i moćnih ekonomskih i političkih snaga savremenog masovnog sporta. „Na drugoj strani su mirni navijači, kao ‘pasivni’ poklonici sportske veštine. Pasivnost navijača stavljena je pod navodnike jer istraživanja Manjana i Morena pokazuju merljivu fizičko-afektivnu aktivizaciju posmatrača sportskih priredbi (Magnane, cit., p. 93). Da sportsko navijanje ima svojstva katarze, moći će se uveriti svaki nepristrasni posmatrač publike jednog velikog fudbalskog meča. U takvim trenucima navijač prestaje da bude gledalac; on postaje učesnik u jednom mitskom podvigu ili društveno priznatoj mističnoj avanturi“ (S. Bakić, 1972: 231).

*

* *

Fizička kultura, a pogotovu sport, direktno zavisi od vladajućih društvenih odnosa i sa njima od važećih vrijednosti u društvu. Štaviše, zavise ne samo od društvenih odnosa u svojim društvima nego i od vladajućih odnosa danas u svijetu, odnosno od moćnih svjetskih sila, koje nameću kako da se stalno odigrava uopšte svjetska sportska utakmica. Naime, te moćne svjetske sile diktiraju tempo, norme i pravila mnogim sportskim aktivnostima i nadmetanjima u koje se moraju uklopiti svi oni mali ako hoće da učestvuju čak i u onim igrama za koje unaprijed znaju da neće, ili bar neće lako, pobijediti. Nekadašnji sportista Ljubidrag Simonović, kao vrhunski košarkaš, reprezentativac pređašnje (druge) Jugoslavije, na osnovu svog primarnog iskustva u aktivnom bavljenju sportom, pun je srdžbe prema profesionalnom sportu. Iznosi sve otuđenosti sporta u savremenom dobu, a koje proizilaze iz vladajućih društvenih odnosa. Naime, Simonović će sa gorčinom istaći: „U ‘modernom’ sportu današnjice, ne radi se o stvaranju onoga što je čoveku u stvari potrebno, nego o *stvaranju surogata*, lažnih efekata čiji je cilj da uništi ljudsko u čoveku. Dobit se temelji na *prljavom poslu*, na proizvodnji droge za mase, na onesposobljavanju ljudi da sebe prepoznaju kao ljude, da postanu aktivni sudionici društvenih procesa“ (Lj. Simonović, 1985: 53–54). Dakle, Simonović kao ostvareni vrhunski sportista –

profesionalac, izrazito rezignirano misli i piše o profesionalnom sportu. On je profesionalac koji se, sve su prilike, nije materijalno obogatio, pogotovu ne toliko kao mnogi njegovi nasljednici, a možda, čak, ni kao neki iz njegove generacije. Valjda time on i zadobija pravo da se kritički odnosi prema ovoj, danas, novčano veoma unosnoj djelatnosti, a koja sve više gubi spontanost slobodne aktivnosti (istinske igre), sa punom saglasnošću interesa organizatora i samih izvođača takve sportske igre. Igrač je u „igri“ moćnih snaga (ekonomskih i političkih), kojim, dakle, ne vlada spontano-stvaralačka igra nego neka druga sfera u koju se on jednostavno utapa i vjerno joj služi zbog ostvarenja svog sopstvenog ekonomskog a ne igračkog interesa. Time je on, paradoksalno, više *homo oeconomicus* nego što je *homo ludens*. U stvari, tijelo i duh igrača (sportiste) izmješteni su iz matične sfere igre i jednostavno smješteni u zadatu „igru“, iz koje crpe pozamašna materijalna sredstva i time pretvaraju igru u unosan posao. Ta svojevrsna komercijalizacija sportske igre, posebno kod nekih sportova, ma koliko zavodila nova pravila i norme igre, sve više gubi simbolička svojstva kulture kojoj pripada, pretvarajući se u standardizovanu igru, kao profesionalnu djelatnost koja manje-više postaje ista na raznim prostorima planete. Sve je manje različitosti, drugojačijosti, a time sve više istovjetnosti, jednoličnosti, što će reći manje spontanosti i autonomnosti istinske igre. To tako izgleda kao da je igra negdje zatočena, izgubljena ili, u najmanju ruku, transformisana da sve manje liči na igru.

Postavlja se pitanje – da li mnogi nemoćni znaju da učestvuju u nečemu (u utakmici) sa unaprijed poznatim ishodom, tj. neuspjehom samo zato da bi se javno pokazali i prikazali na toj svjetskoj sportskoj pozornici? Možda im je ostalo samo da ne gube nadu da će doći bolja vremena kada će moći okusiti, bez nekih teškoća, slast pobjede, naročito nad onima za koje je pobjeda unaprijed bila osigurana „na ovaj ili onaj način“! Možda i ta takva pozicija kulture, posebno njenog isturenog elementa kao što je sport, simbolizuje uopšte kulturu određenog društva, pa čak i trend razvoja svjetske kulture, čime se i simbolička kultura pojednostavljuje, posebno poplavom masovne kulture i potrošačkog (hedonističkog) mentaliteta. U takvim okolnostima urušava se poredak vrijednosti, i čovjek, kao i svi drugi, postaje u potrošnji kao i u proizvodnji puki izvršilac. On je i te kako izvršilac u savremenom vrhunsko-masovnom sportu, odradujući zadati posao za koji je izuzetno dobro plaćen, pogotovu ako dobro odradi zadato.

Razvoj fizičke kulture imanentno pretpostavlja njenu organizaciju u društvu, zasnovanu na čovjekovom slobodnom izboru i slobodnoj aktivnosti bez spolja nametnutih (pri)sila. Zato i tamo gdje se ona neguje, kao u organizovanim institucijama (npr. u školi), mora imati punu dimenziju slobode kako bi se mladi čovjek ispoljavao kroz spontanu igru, a ne kroz strogu disciplinovanost sa „nategnutom muskulaturom“. Posebno je važno da u školama fizičko vaspitanje bude rekreativna i relaksaciona djelatnost, i time za mlade ona aktivnost koju oni žele i hoće, koja im čini zadovoljstvo, a ne tegobu. Tako postavljeno fizičko vaspitanje neće ograničavati stvaranje uslova da se ispolje mladi talenti

za određene vrste sportskih aktivnosti, nego će, naprotiv, stvarati pretpostavke i motivisanost da se talenti sportski ispolje. Čini se da nije bitno da li će ti talenti ostati da se sportom bave iz čistog zadovoljstva u jednoj spontanoj igri a bez materijalno unosne profesionalizacije, ili će se orijentisati da se profesionalno bave nekom sportskom disciplinom. Prema tome, najbitnije je da čovjek slobodno odlučuje kako će i čime će se baviti iz oblasti fizičke kulture, ili sportske aktivnosti, a da društvo zato stvara uslove bez prinude i spoljašnjeg namećanja izbora bilo kome. Drugo je pitanje kuda će taj mladi (talentovani) sportista kada počinje da se uspješno ostvaruje u sportu za koji ima najviše smisla. I ne samo to! Veoma je bitno kako će se kod njega uspostavljati korespondencija između njegovih esencijalnih mogućnosti i njegove stvarne egzistencije, kako bi se ostvarivao na potpuniji način. Savremeni masovni profesionalni sport veže se u liku svojih sportista, tako reći, samo za aktuelne egzistencijalne uslove ne razmišljajući mnogo o onome što će doći u dogledno vrijeme, i time upire svu svoju snagu i „domišljatost“ kako što bolje uspjati u trenutku vremena u kojem trenutno egzistira.

L i t e r a t u r a

- Bakić, S. (1972), *Uvodna razmatranja za sociologiju sporta*, Beograd, Sociološki pregled, br. 3.
- Buggel, E. (1967), *Fizička kultura i prostor rekreacije*, Zbornik radova: *Sociologija sporta*, Beograd, Jugoslovenski zavod za fizičku kulturu.
- Đoković, N. (2008), *Juriš na prvo mesto* (razgovor vodila Ana Kostić), Podgorica, Magazin *Index*, mart, 151.
- Filčinkova, O. (2008), *Značaj fizičke kulture za harmonični razvoj ličnosti*, Podgorica, Vaspitanje i obrazovanje, br. 2.
- Huizinga, J. (1970), *Homo ludens*, Zagreb, Matica hrvatska.
- Ivas, I. (1988), *Ideologija u govoru*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo.
- Kasirer, E. (1985), *Filozofija simboličkih oblika*, Prvi deo, Novi Sad, NIŠRO „Dnevnik“ OOUR izdavačka delatnost, Književna zajednica Novog Sada.
- Koković, D. (2000), *Antropološke dimenzije sportista*, u knjizi: *Socijalna antropologija*, Beograd, Viša košarkaška škola, Grafolik.
- Langer, S. (1967), *Filozofija o novome ključu*, Beograd, Prosveta.
- Lasch, C. (1986), *Nacistička kultura*, Zagreb, Naprijed.
- Nixon II, H. L. (1978), *Sport and Social Organization*, The bobbs-Merrill Studies in sociology series, Indianapolis.
- Podoli, R. (1975), *Teorija avangardne umetnosti*, Beograd, Nolit.
- Polič, B. (1975), *Enciklopedija fizičke kulture*, Zagreb.
- Puhovski, Ž. (1979), *Kontekst kulture*, Zagreb, Izdavač časopis „Kulturni radnik“.
- Sasman, V. (1987), *Kultura kao istorija*, Beograd, Rad.
- Simonović, Lj. (1985), *Profesionalizam i(li) socijalizam*, Beograd, NIRO „Mladost“; Ljubljana, „KRT“; Titograd, NIO „Univerzitetska riječ“.
- Thys, H. (1967), *Stav radnika prema sportu u slobodnom vremenu*, Lijež, Belgia, Revue de l'education physique, u: *Sociologija sporta* (Zbornik radova), priredio Slavoljub Radovanović, Beograd, Jugoslovenski zavod za fizičku kulturu.

- Зеленов, Л. А., Лебедев, J. А. (1985), *Физическая культура как система* (дискуссия о предмете теории физической культуры), Москва, Теория и практика физической культуры, бр. 9.
- Кукушкин, Г. М. (1985), *Физическая культура всестороннее развитие личности*, и: *Теория и практика физической культуры*, Москва, бр. 4.